

Prof. dr hab. Katarzyna Niewiadomska w rocznicę urodzin

Warszawianka z przypadku, wilnianka z pochodzenia. Urodziła się 22 listopada 1929 roku w Wilnie. Ojciec – Jan Kowal – był profesorem fizyki w gimnazjum, także matka – Anna z Meleniewskich – była nauczycielką. Szkołę powszechną ukończyła w Wilnie (w pierwszych latach wojny początkowo pod sowiecką, następnie niemiecką okupacją). W latach 1941–1944 kontynuowała naukę w zakresie gimnazjum na tajnych kompletach, bowiem szkoły w Wilnie były zamknięte. W jesieni 1945 roku, w wyniku zawirowań naszej historii, Jej rodzina (rodzice, starsza siostra i młodsze bliźnięta – siostra i brat) zdecydowała się opuścić Wilno i repatriować w nowe granice Polski. Możliwość osiedlenia otrzymała w Toruniu, gdzie dostała dwa pokoje we wspólnym mieszkaniu, a ojciec rozpoczął pracę w gimnazjum. Maturę zdawała już wiosną 1946 roku w I Liceum im. M. Kopernika, a w jesieni podjęła studia na Wydziale Matematyczno-Przyrodni-

czym Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu. W 1947 roku przeniosła się wraz z rodziną do Warszawy i kontynuowała studia na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi (kierunek zoologia) Uniwersytetu Warszawskiego.

Szczęśliwym zbiegiem okoliczności, w tym okresie w Warszawie lekarze Szwedzkiego Czerwonego Krzyża badali stan zdrowia studentów i wykryli u niej zaawansowana gruźlicę. Z tą ciężką chorobą (ówcześnie niewiele wiadano o antybiotykach, a streptomycyna stosowana w leczeniu na Zachodzie, w Polsce była niedostępna) borykała się wiele lat. W latach 60. choroba się odnowiła i po rocznym pobycie w sanatorium w Otwocku, w 1966 roku udało się Jej ją zwalczyć. W 1951 roku wyszła za mąż za Stanisława Niewiadomskiego (studenta Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, pochodzącego z Wilna – później znanego architekta), z którym w zgodzie i dobrym porozumieniu przeżyła 56 lat (zmarł zimą 2008 roku). W 1953 roku urodziła się córka Magdalena (obecnie profesor statystyki Western Michigan University, USA), a w 1957 roku Anna Dorota (obecnie nauczycielka w Liceum w Le Havre, Francja).

Pracę rozpoczęła w 1950 roku na stanowisku zastępcy asystenta w Zakładzie Zoologii Systematycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Kierownik Zakładu, profesor Tadeusz Jaczewski, powierzył jej opracowanie starej kolekcji pcheł i na tej podstawie obroniła w 1952 roku pracę magisterską pod tytułem „Przyczynek do znajomości pcheł (Aphaniptera) Polski”, uzyskując tytuł magistra filozofii w zakresie zoologii. Narzucona tematyka badań nie odpowiadała jej zainteresowaniom, analityczny umysł pragnął trudniejszych wyzwań.

W tym samym czasie w Zakładzie Parazytologii UW – kierownik W.L. Wiśniewski – prowadził pionierskie badania nad krążeniem pasożytów w bioceozie zbiorników wodnych. Interesując się tą tematyką, udaje się Jej w 1955 roku uzyskać stanowisko asystenta w tymże Zakładzie. Profesor W. L. Wiśniewski powierzył Jej badania nad grupą przywr

z nadrodziny Diplostomoidea i okazało się, że trafił właściwie, gdyż zajmuje się nimi do chwili obecnej, osiągając status cenionej specjalistki w kraju i za granicą. Pracując nad tymi zagadnieniami brała czynny udział w wielomiesięcznych badaniach terenowych organizowanych corocznie przez prof. W.L. Wiśniewskiego do 1958 roku, mimo opieki nad dziećmi i ciężko chorą matką. Zaszczepione wtedy przekonanie, że tylko osobiste zbieranie materiału daje dobre wyniki, towarzyszyło Jej w wieloletniej pracy naukowej. Badania prowadziła w Polsce na jeziorach mazurskich (jezioro Gołdapiwo, Mamry Północne, Święcajty, Arklity, Dargin), na jeziorach w okolicy Konina (podgrzewanych wodami zrzutowymi z elektrowni), jeziorze Gopło. Poza Polską, badała faunę pasożytniczą w Rumunii (trzykrotny pobyt w Delcie Dunaju), na Litwie (wspólnie z dr Valeriją Kiseliene akweny w okolicach Wilna i w delcie rzeki Niemen), w Finlandii (czterokrotnie wspólnie z grupą badawczą prof. Tellerovo Valtonen na jeziorach w centrum kraju; ostatni raz już na emeryturze, zakończony groźnym wypadkiem samochodowym). Wyniki badań terenowych konsultowała z kolekcjami muzealnymi zdeponowanymi w Bukareszcie, Moskwie i Petersburgu.

W 1958 roku, po nagłej śmierci profesora W. L. Wiśniewskiego, Zakład Parazytologii UW został zlikwidowany i w 1959 roku K. Niewiadomska zatrudniła się na stanowisku starszego asystenta w Zakładzie Parazytologii Polskiej Akademii Nauk (obecnie Instytut Parazytologii PAN im. W. Stefańskiego). W 1963 roku broni na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UW pracę doktorską pod tytułem „Badania nad biologią europejskich gatunków przywr z rodzaju *Tylodelphys* Diesing, 1850 (Diplostomidae)” promotor: profesor dr W. Stefański (należy podkreślić, iż była to praca samodzielna, w części oparta na materiałach zebranych w okresie pracy w Zakładzie Parazytologii UW) i na tej podstawie uzyskała stopień doktora nauk przyrodniczych. W 1964 roku przechodzi na etat adiunkta w Zakładzie Parazytologii PAN. W 1973 roku Rada Wydziału Biologii UW, na podstawie rozprawy habilitacyjnej pod tytułem „Niektóre aspekty biologii i ewolucji Strigeata La Rue i ich znaczenie dla systematyki tej grupy przywr” nadaje Jej stopień doktora habilitowanego w zakresie parazytologii. W 1974 roku powołano ją na stanowisko docenta. W 1988 roku, po prawie czteroletnim oczekiwaniu z powodów politycznych, Rada Państwa przyznała jej tytuł profesora nadzwyczajnego, a w trzy lata

później w Instytucie Parazytologii PAN im. W. Stefańskiego otrzymała stanowisko profesora. W dniu 31 grudnia 1999 roku, mimo pełni sił twórczych, z uwagi na obowiązujące przepisy, musiała przejść na emeryturę. W 1998 roku za wieloletnią pracę otrzymała Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

Nadal pracuje bardzo intensywnie i twórczo, planując w miarę możliwości dalsze opracowania dawnych i nowych materiałów.

Działalność naukowa

Dorobek naukowy obejmuje 175 publikacji, w tym 63 prace oryginalne, 51 artykułów przeglądowych i problemowych, 6 opracowań biograficznych, 25 doniesień zjazdowych, 2 książki i 28 rozdziałów w 9 książkach – z tego większość rozdziałów w książkach – oraz opracowanie przywr dla *Fauny Słodkowodnej Polski* powstały w okresie emerytury.

Dorobek naukowy poświęcony jest zagadnieniom morfologii (w tym postaci rozwojowych – cercarii i metacercarii), systematyki, biologii i ewolucji przywr z nadrodziny Diplostomoidea. Główne osiągnięcia dotyczyły rodzaju *Tylodelphys*: opis nowego gatunku *T. podicipina*, prawidłowe powiązania larw i postaci dorosłych *T. clavata* i *T. excavata* oraz przeniesienie gatunku *T. conifera* do synonimów *T. clavata*. Na podstawie doświadczalnie opracowanego cyklu rozwojowego, wyłączony został gatunek *Codonocephalus urniger* z rodziny Strigeidae. Określone zostały kryteria wyróżniania rodzajów u strigeidów, a do kryteriów były też włączone charakterystyczne cechy stadiów rozwojowych. Innym osiągnięciem było przedstawienie własnej koncepcji ewolucji Diplostomoidea i ich cykli rozwojowych. Była ona przeciwstawiona koncepcji Dubois'a, który specyficzności do żywicieli ostatecznych nadawał wyższą rangę niż cechom morfologicznym wszystkich stadiów rozwojowych; zaproponowana koncepcja oparta była na jedności morfologicznej taksonów na wszystkich stadiach ontogenezy pokolenia hermafrodytycznego i związków między gatunkami w oparciu o ewolucję cykli rozwojowych jako całości. Podstaw do tworzenia grup opartych na pokrewieństwie filogenetycznym trzeba szukać wśród cech bardziej konserwatywnych, w charakterze rozwoju osobniczego, morfologii i biologii stadiów rozwojowych. Opracowane zostały też kryteria gatunkowe w rodzaju *Diplostomum* oparte na morfologii, cyklach rozwojowych, metodach ma-

tematycznych i molekularnych, a także opisane 3 nowe gatunki furkocerkarii z grupy Bulbocaudata. Inna tematyka dotyczyła pionierskich badań nad budową i rozwojem układu nerwowego Diplostomoidea w trakcie rozwoju osobniczego u *D. pseudospathaceum*, i na tym modelu prowadzone były badania nad ultrastrukturą zakończeń czuciowych (sensilli), układu wydalniczego (komórek płomykowych, kanałów wyprowadzających układu protonefrydalnego i budowy układu paranefrydalnego) oraz układu mięśniowego w różnych częściach ciała cercarii. W dorobku ma też opracowania książkowe sumujące wiedzę o przywrach Polski, ich występowaniu i rozwoju (2 książki) oraz rozdziały w 9 książkach poświęconych opracowaniu fauny helminatów Polski. Ponadto klucz do *Digenea Polski* (pasożytów ryb), oraz opracowanie kluczy do rodzajów w obrębie nadrodziny Diplostomoidea w prestiżowym opracowaniu *Keys to the Trematoda* (wydawnictwo CABI), rozdziały w *Zarysie Parazytologii Ogólnej* wyd. PWN (3 wydania i tłumaczenie na język ukraiński), w *Faunie Polski* wyd. Muzeum i Instytut Zoologii PAN, w podręczniku *Zoologia* wyd. PWN. Przygotowana została też do druku część pierwsza *Fauny Słodkowodnej Polski Przywry – Trematoda*, zeszyt 34 A oraz rozdziały dotyczące helminatów Bałtyku w kolejnym tomie *Fauny Polski*. Uczestniczyła też w opracowaniu poświęconym historii polskiej parazytologii w latach powojennych (1945–2000), a także publikowała artykuły przeglądowe dotyczące aktualnych badań nad pasożytami – ich morfologią, systematyką, różnorodnością biologiczną, ekologią i innymi ogólnymi zagadnieniami dotyczącymi biologii przywry.

Wyniki badań referowała na kongresach, multikolokwiach, konferencjach i seminariach krajowych i zagranicznych. Obserwując przez wiele lat Jej pracę uważam, iż niewątpliwie osiągnięcia naukowe uzyskała dzięki umiejętności wnikliwej obserwacji i wybitnym uzdolnieniom graficznym – od drugiej połowy 20. wieku tylko nieliczne publikacje parazytologiczne mogą poszczycić się pięknymi, oryginalnymi osobiście wykonanymi rysunkami.

Działalność organizacyjna

W Instytucie Parazytologii PAN pełniła funkcje kierownika Pracowni Pasożytniczych Metazoa, a później Zakładu Biologii i Systematyki Pasożytów. Od 1975 roku przez 25 lat była członkiem Rady Naukowej Instytutu Parazytologii, a przez pierwsze dwie kadencje swojej przynależności sekreta-

rzem Rady Naukowej; w latach 1969–1988 sprawowała kolejno funkcje sekretarza, zastępcy redaktora naczelnego i redaktora naczelnego *Acta Parasitologica Polonica*, a w latach 1988–2002 *Acta Parasitologica*.

Poza pracą naukową i zawodową, czynnie angażuje się w działalność różnych instytucji. Była członkiem Komitetu Parazytologii PAN (1974–2007, a w latach 2003–2007 przewodniczącą), członkiem Komitetu Zoologii PAN w latach 1981–1983. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Zoologicznego, członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i Polskiego Towarzystwa Parazytologicznego. Ostatniemu z wymienionych poświęciła szczególnie dużo uwagi i serca.

W latach 1967–1976 działała w Oddziale Warszawskim PTP (sekretarz, wiceprezes, prezes), w latach 1976–1998 pełniła funkcje wiceprezesa Zarządu Głównego PTP (1 kadencja) i przez 12 lat Prezesa (3 kadencje przedłużone przez stan wojenny). W latach 1984–1992 była członkiem zarządu Europejskiej Federacji Parazytologów (2 kadencje). Pełniąc te funkcje miała decydujący głos w organizacji różnych imprez inicjowanych przez PTP. Należała do Komitetu Organizacyjnego ICOPA IV w Warszawie w 1976 roku oraz w EMOP VIII w Poznaniu w 2000 roku. Z Jej inicjatywy wybito w 1984 roku, przy okazji XIV Zjazdu PTP w Książu (koło Wałbrzycha), Medal im. Konstantego Janickiego i ustalono regulamin jego przyznawania, w roku 1998 medal okolicznościowy z okazji 50-lecia powstania PTP przypadającej w czasie XVIII Zjazdu PTP w Olsztynie. Za Jej prezesury w 1996 roku plenarne posiedzenie ZG PTP zatwierdziło wyróżnienie „Promocja uczestnictwa w konferencji zagranicznej” i jego regulamin, a w 1997 roku „Nagrodę im. Witolda Kasprzaka” wraz z regulaminem.

Za działalność organizacyjną wyróżniło Ją Honorowym Członkostwem Polskie Towarzystwo Parazytologiczne (od 1998 roku) i Rosyjskie Towarzystwo Parazytologiczne (od 1998), zaś w 2007 roku na Zjeździe PTP w Międzyzdrojach otrzymała Medal K. Janickiego „Za zasługi dla parazytologii”.

Działalność wydawnicza

Prof. K. Niewiadomska pomaga w redagowaniu wydawnictw PTP – *Monografii Parazytologicznych* (Redaktor) i *Wiadomości Parazytologicznych* (członek Rady Redakcyjnej). Była w Komitecie Redakcyjnym *Rocznika Towarzystwa Naukowego War-*

szawskiego (od 1989 roku przez 5 kadencji) i przez dwie kadencje była członkiem Rady Redakcyjnej *Folia Parasitologica*.

W dorobku ma liczne recenzje wydawnicze, recenzje na stopień doktora, doktora habilitowanego, do tytułu profesora i na stanowisko profesora uczelnianego, recenzje projektów badawczych krajowych i zagranicznych, opinie w sprawie awansu zagranicznych badaczy naukowych (np. na stanowiska chairmana).

Oceniając 60 lat pracy profesor Katarzyny Nie-

wiadomskiej uważam, iż zapisała się w parazytologii polskiej piękną kartą. Osiągnęła to, ponieważ zawsze chciała „być” a nie „mieć”. Życzę Jej dalszych osiągnięć w pracy naukowej i należnego uznania w kręgu zoologów. Mam nadzieję, że z Jej wiedzy będzie korzystało wielu parazytologów, tym bardziej, że opisywana fauna ginie, a niektóre gatunki należą już prawdopodobnie do historii.

*Prof. dr hab. Teresa Sulgostowska
SGGW, Warszawa*